

VI. TÁRSADALMI, POLITIKAI ESEMÉNYEK

„Az új kormány tevékenységét szemlélve egyelőre a nagy ívű tervek megfogalmazásának vagyunk a tanúi, várjuk a tényleges lépéseket. Ezért a 2002-es évet a változás és várakozás évének nevezhetjük” – e mondatokkal zártuk az előző évi jelentésünket. Ezek után jelentős áttörést, eredményeket vártunk a 2003-as évtől, de már most előrebocsáthatjuk, csatlódnunk kellett várakozásainkban. A kezdeti lendület megtorpant, koncepció és valódi politikai akarat hiányában csak egyhelyben toporgásról, „üresjáratról” beszélhetünk.

Az Országos Cigány Önkormányzat körüli bonyodalmak

2003 januárja az Országos Cigány Önkormányzat elektori gyűlésével és botrányával kezdődött. Ez azonban nem a cigányok botránya volt – mint sokan szerették volna gondolni –, hanem az a régóta robbanással fenyegető helyzet, amelynek oka a kisebbségekkel foglalkozó jogi szabályozásban és választási rendszerben rejtett. Felszínre kerülését pedig – hosszú évek óta először – egy valódi politikai versengés váltotta ki. Az OCÖ tagjainak megválasztásakor ugyanis először jelent meg olyan politikai erő, amely képesnek tűnt a már két ciklus óta hatalmon lévő vezetők leváltására. Az eddigi „uralkodók” természetesen nem örültek ennek. És idáig nem is lett volna különösebb baj, csak ehhez adódott hozzá a jogi szabályozás lehetetlen volta. A szabályok szerint ugyanis a választásra jogosultakat – több mint 4 ezer embert! –összeterelték egy helyre, és a választások lezárásáig – ami közel egy nap – megpróbálták ott tartani. A többségében vidékről, hajnalban indult emberek egy idő után fáradni kezdtek. A politikai szócsaták és villongások már szinte olyan alacsony színvonalon zajlottak, mint a 2002-es országgyűlési választások idején. És amikor az eddig hatalmon lévő koalíció számára világossá vált, hogy nem lehetnek győztesek, kivonultak a választásról. A szavazást természetesen megtartották, az Országos Választási Bizottság pedig győztesnek nyilvánította a Demokratikus Roma Koalíció tagjait. A Farkas Flórián vezette Lungo Drom koalíciója óvást nyújtott be. Ennek elfogadására elvileg nem sok esély volt, hiszen minden abban a – jogilag igen kevésbé szabályozott, de szokásjogilag már kialakult – szisztémában zajlott, mint az előző két ciklus idején. A Legfelsőbb Bíróság azonban helyt adott az óvásnak, és elrendelte a választás megismétlését. Indokolásukban a legfőbb érv az volt, hogy a végső szavazás idején már

nem volt meg a törvényben előírt, a határozatképességhez szükséges 50%-os részvételi arány. A jogszabály azonban csak azt írja elő, hogy a választási gyűlés megkezdésekor kell meglennie ennek az aránynak, és nem szól az utolsó szavazásokról. Így értelmezte ezt annak idején az OVB és maga a Legfelsőbb Bíróság is. Mivel ezt az értelmezést megváltoztatták – és ebből a szemszögből nézve az előző két testület megválasztása is jogellenes módon történt –, szükségesnek tűnt új választás kiírása március elsejére. A szabályozás hiányát összekapcsolva a jogértelmezéssel, rendkívül erős fegyver került a mindenkori vesztesre álló politikai csoportok kezébe, hiszen kivonulásukkal érvényteleníthették a választást. Féltő volt, hogy egy ilyen esetben nem tud megalakulni az OCÖ. Jól jellemzi a további jogbizonytalanságot, hogy az érdekelt felek folyamatosan különböző fórumokhoz fordultak, miniszteri biztos, kormánybiztos kirendelését, nemzetközi megfigyelők küldését kérve. Ezek után meglepően simán, nagy többséggel a Demokratikus Roma Koalíció tagjai nyerték meg a megismételt választásokat, az eddig „hatalmon lévő” Lungo Drom tagjai közül csak ketten kerültek az országos testületbe.

A jogbizonytalanság miatt kialakult botrányok sora azonban korántsem ért véget ezzel, az év háromnegyed részében a közérdeklődés tárgyát képezték, és minden más, romákkal kapcsolatos kérdést háttérbe szorítottak. Az „összecsapás” most már a megválasztott új koalíció tagjai között folytatódott, rögtön az OCÖ alakuló ülésén. Mivel többen is aspiráltak az elnöki pozícióra, a jelöltek egymás lépéseit folyamatosan megkérdőjelezték. Hiszen azt sem szabályozzák megfelelően a kisebbségi jogszabályok, hogy ki és mikor hívhatja össze az OCÖ alakuló ülését. Az ilyen előzmények után mégiscsak megrendezett alakuló ülésen, ahol a sajtó nyilvánossága előtt még tettelegességre is sor került, megválasztották elnöknek Horváth Aladárt, a radikálisnak tartott roma politikust, a koalíciót alkotó egyik csoportosulás pedig kivonult az OCÖ-ből. Horváth megválasztása többeket nem csak meglepett, hanem félelemmel is eltöltött, hiszen ő volt az, aki a kisebbségi önkormányzati rendszert károsnak, az „intézményesített szegregáció” formájának, ebből következőleg megszüntetendőnek ítélte. Azt, hogy ebben a pozícióban valóban ebbe az irányba terelte volna-e a folyamatokat, nem tudtuk meg. Három hónap után –mely idő alatt leginkább az OCÖ helyzetének felmérésére és konszolidációjára törekedett – elégedetlen alelnöke és az alakuló ülésről kivonult szervezet jelöltjei bizalmatlansági indítvány segítségével megbuktatták az éppen csak hivatalba lépett Horváth Aladárt. Helyét Kolompár Orbán vette át. Az elkövetkező hónapokat pedig az egymás ellen indított

eljárások, jogértelmezések kérése és keresése, majd Kolompár konszolidációs törekvései határozták meg, az érdemi munka helyett.

Összegezve az OCÖ körül kialakult helyzetet akár egy természetes folyamatnak is tanúi lehettünk volna. Nem történt más, mint megbukott egy régi vezetés, majd a fővárosi roma és nem roma értelmiségi réteg támogatását élvező Horváth Aladárt megbuktatta a vidékről jövő, sikeres vállalkozó Kolompár Orbán, aki a vidéki roma politikusok és vezetők támogatását élvezte. A probléma csak az, hogy mindez rendkívüli mértékű, a roma politika és ez által a roma lakosság presztízsét is romboló botrányok során ment végbe, amelynek – meggyőződésünk szerint – alapvető okait a már régóta nyilvánvaló, elégtelen kisebbségi jogi szabályozásban kereshetjük. Ennek megváltoztatására azonban csak a „nagypolitika” képes.

Kormányzati romapolitika

A kormányprogramban is megfogalmazott nagyra törő tervek a romák élethelyzetének javítása érdekében, illetve a Romaügyi Hivatalban 2002-ben megindult munka alapvető szemléletváltozást, változásokat ígért. Ezzel az illúzióval azonban gyorsan le kellett számolnunk. Hosszú idő után először volt négy cigány származású képviselő is a parlamentben. Azt vártuk, hogy végre a romák nehéz és kilátástalan helyzetére sokszor és hatáson hívják majd fel a figyelmet a megválasztott roma képviselők. Még azt is gondoltuk, hogy félretéve a különböző pártérdekeket, akár egységesen is tudnak figyelemfelhívó módon politizálni a magyarországi romák érdekében. Nem ez történt. A négy képviselőből ketten még a „szűzbeszédüket” sem tartották meg mind ez ideig. Farkas Flórián 5 alkalommal, Teleki László 3 alkalommal, ketten együtt, összesen alig 22 perc erejéig terheltek képviselőtársaikat a romák problémáival. Ennél az elemzők – és talán a romák is – valamivel többre számítottak. Mert fontos a jövőjük szempontjából a pártfegyelem, de történelmi lehetőséget szalasztanak el e miatt.

Teleki László azonban lehetőséget kapott kormányzati pozícióban a romák élethelyzetének javítására. Politikai államtitkári jogköre közjogilag egy kicsit mindig is ingatag volt, hiszen azt a feladatot kapta, hogy a különböző szaktárcáknál kinevezett miniszteri biztosok és roma referensek irányításával, befolyásolásával alapvetően alakítsa és meghatározza a kormány romapolitikáját. Rövid időn belül kiderült, hogy a gyakorlatban ez

igen kevésbé járható út. Egyrészt jelentősen lelassult a kinevezések folyamata, ahol azonban ez megtörtént, ott köztisztviselői állományba, ezáltal az adott minisztérium irányítása alá kerültek a miniszteri biztosok és a referensek, így munkájuk irányításába, hatáskörükbe nem igazán volt beleszólása az államtitkárnak. A kinevezett fiatal romák, legjobb szándékuk ellenére is szinte tehetetlennek bizonyultak az adott pozícióban. Egyrészt csekély közigazgatási gyakorlattal rendelkeztek, másrészt kezdőként az apparátus alján helyezkedtek el, így hatáskör hiányában legfeljebb csak szemlélői, mintsem alakítói lehetek az adott szaktárca romákkal kapcsolatos programjainak. Ez alól egy kivétel volt, Bernáthné Mohácsi Viktória, akit a kisebbik koalíciós párt az Oktatási Minisztériumba miniszteri biztosnak nevezett ki. Ezáltal benne „sűrűsödött össze” az SZDSZ romákkal kapcsolatos politikai elképzelése, támogatást és lehetőséget kapott az integrált oktatási gyakorlat megvalósítására. A kétségkívül előremutató szándék hozadékairól még korai lenne beszélni, az elemzők és érdekeltek körében azonban máris komoly viták vannak a program alapelveiről és gyakorlatáról (mint erről olvashattak már kötetünkben).

Hasonló sorsra jutott az a szándék, amely a Romaügyi Tanácsot létrehozta. Az eredetileg kiemelkedő roma és nem roma személyiségekből álló testületet tanácsadó szervnek szánták, a résztvevők jelentős része azonban a romapolitika alakításába szeretett volna beleszólni. Így fokozatosan protokolláris testületté vált.

Legtöbbet a Romaügyi Hivataltól lehetett volna várni. Az eredeti szándék szerint is alapvetően stratégiai tervezéssel foglalkozó szervezet államigazgatási és irányítási helyzete ingatag alapokon állt. A Miniszterelnöki Hivatalhoz tartozott, amelyet Kiss Elemér vezetett, közvetlen irányítását pedig Berki Judit látta el helyettes államtitkári pozícióban. És ide kötődött még Teleki László is. A kapcsolat azonban a kezdetektől fogva tisztázatlan volt, így gyakran furcsa helyzetek alakultak ki.

Ennek tipikus példája a középtávú intézkedéscsomag átdolgozásának kérdése. A hivatal munkatársai és szakértői – az államtitkár által is közvetített politikai elhatározás nyomán – áttekintették a kérdést, és arra a megállapításra jutottak, hogy egy teljesen új szemléletű programra van szükség. A stratégiai tervezés során olyan új szemléletű program alakult ki, amely megvalósítása esetén minőségi előrelépést ígért a romák számára. A tárcaközi egyeztetések során azonban világossá vált, ennek kivitelezése lehetetlen. Az ilyen átfogó programokat ugyanis csak teljes feladat- és forráskoncentráció segítségével lehet megvalósítani. A politikai akarat azonban ilyen messzire nem terjedt ki. A szak-

tárcák a korábbi gyakorlatot kívánták folytatni, amely során saját maguk határozzák meg, milyen, romák számára is elérhető programot kívánnak megvalósítani, és erre mennyi anyagi forrást áldoznak saját költségvetésükből. Ez az évtizedes, sikertelen, de legegyszerűbb gyakorlat – amelynek „hatékonyságát” a kutatási eredmények jól jellemzik – kapott további politikai támogatást. Senkiben sem volt meg az akarat arra, hogy célzott és koncentrált lépésekkel tényleges változásokat generáljon a romák élethelyzetében. Sőt, egyre inkább eluralkodott az a nézet, hogy „cigánykérdés márpedig nincs”. Ez a kormányzati szinten is egyre elfogadottabbá váló politikai felfogás kárhozzat minden olyan intézményt és programot, amely kifejezetten csak a romákat célozza meg, ezt egyfajta szegregációs formának tartják. Helyébe egyre inkább az ún. esélyegyenlőségi politika lép, amelyben nincs külön cigányokkal foglalkozó program, hanem a romák ügyét egy megoldandó kérdéskörbe sorolja más szociális problémákkal. Ez a politikai fordulat a Romaügyi Hivatal teljes csődjét jelentette. Stratégiai programjait nem tudta megvalósítani, egyre inkább „bedarálta” az államigazgatás, a munkatársak tevékenysége többnyire az irreleváns kérdésekkel való foglalkozásban merült ki. Hiszen ezek után leginkább pl. a KRESZ szabályainak vagy az állatvédelmi törvény változásainak előterjesztéseit kellett véleményezni.

Mindezek után a kormányzati romapolitikát látványos, de a romák tömegeit nem érintő kérdések határozták meg. Búvópatakként felbukkant a telepfelszámolás – eddig még soha el nem induló – ügye, bizottságok alakultak, megszűntek. Az igazi sikereket – mint az előző kormány idején is – leginkább az intervenciós és egyéb, de nem túlságosan nagy összegeket tartalmazó keretek felosztásával lehetett elérni, valamint az örök „slágerrel”, az ösztöndíjakkal.

Hozzájárult a helyzet fokozatos romlásához az állandó változásokhoz társuló döntésképtelenség. Először Kiss Elemért Kiss Péter váltotta fel a kancellária élén, majd az év közepén Lévai Katalint esélyegyenlőségi tárca nélküli miniszterré nevezték ki. Minden alkalommal várni kellett arra, hogy az új vezető milyen koncepcióval rendelkezik a kérdésben, az eddig kialakított programok megvalósíthatóak-e, vagy átdolgozást igényelnek. A legnagyobb változást kétségtelenül Lévai kinevezése jelentette, akinek a révén véglegesen győzedelmeskedett az a koncepció, amely tagadja a „cigánykérdés” létét. A politikai elképzelés szerint az ilyen típusú programok csak fokozzák a cigányság különállását, hiszen elsősorban szociális kérdésekről van szó, amelyeket azonban az általános szociál-

politika részeként kell megoldani. Ami „maradt”, azt pedig „kezeli” az esélyegyenlőségi politika, amelynek jelenlegi alanyai a nők, a fogyatékosok és a romák. Megítélésünk szerint ez a felfogás alapvetően elhibázott. Annyira más típusú problémákkal küzdő, ebből következőleg más megoldásokat is igénylő csoportokat tettek egy „közösséggé”, hogy ez eleve sikertelenségre ítéli a politikát, illetve még ezeket az egyébként sajátos módon hátrányos helyzetben lévőket is egymás ellen tudta fordítani a költségvetés elosztásakor.

Ebben a felfogásban készült el és került elfogadásra az évek óta hiányolt és az Európai Unió által is elvárt antidiszkriminációs törvény, a „2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról”. Ebben a jogalkotó pótolta régi adósságát, és meghatározásra kerültek a diszkrimináció fajtái a magyar jogrendszerben is. Ezen pozitívum mellett azonban rengeteg bírálatot kapott az a módszer, amely teljesen más problémák mellé – mozgássérültek, nemi identitás kérdése stb. – besorolta a romákat sújtó kiterjedt diszkriminációs gyakorlatot is. Ezt sokan sértőnek találták. Nem beszélve arról, hogy nem jött létre az az intézményrendszer, amely feltárná és szankcionálná a kirekesztő magatartást. Íme tehát ismét egy szükséges jogszabály, hatásos szankciórendszer nélkül.

Még rosszabbul járt a kisebbségi törvény új koncepciójának ügye. A kisebbségi választások, valamint a kisebbségi önkormányzatok működése során tapasztalt, sokszor lehetetlen helyzetek arra ösztönözték a jogalkotókat, hogy felgyorsítsák a reformot. A kisebbségi névjegyzék, a passzív és aktív választójog kérdése azonban hosszú viták sorát nyitotta meg. Elkészült ugyan egy újabb tervezet, de parlamenti elfogadásáról azóta sincs hír. A rosszul működő, lehetetlen helyzeteket eredményező hatályos kisebbségi törvény tízéves évfordulóját azonban megünnepelték az érdekeltek.

A 2003-as év végére pecsételődött meg a nagy reményekkel induló Romaügyi Hivatal sorsa. Lévai Katalin kinevezése után sokáig függőben volt a kérdés, hogy a romákkal foglalkozó hivatal a Miniszterelnöki Hivatalban marad-e vagy kiszervezik onnan és a Lévai által felügyelt területek összevonásával kvázi minisztériumot hoznak létre. Ez utóbbi megoldás mellett döntöttek. Létrejött az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, és ennek egyik főigazgatóságává minősítették le, főosztályi szintre a romaügyet. Ez – az azóta eltelt időszak is bizonyítja – legalább olyan rossz döntésnek tűnik, mint az előző kormány idején az Igazságügyi Minisztériumhoz rendelt cigánykérdés. Azonban kitűnően illeszkedik abba a koncepcióba, hogy „nincs romaügy”. Teleki ebben a helyzetben közjogilag

még inkább légüres térbe került. Berki Judit pedig nem kívánván asszisztálni a helyzethez, lemondott pozíciójáról. Ezzel sikerült kiüresíteni a kormányváltás után biztatóan induló romaügyet.

Összegezve a 2003-as év történéseit, hatalmas csalódottságunknak adhatunk hangot. Előrelépés legfeljebb csak a sokat emlegetett ösztöndíjak ügyében történt, minden más területen csupán „pangásról” beszélhetünk. Az önálló hivatal visszafejlesztésével pedig – saját megítélésünk szerint – jelentős visszaesésnek vagyunk tanúi. Így a 2003-as évet, a kormányváltás után tapasztalt jelek elhalása után, a legjobb szándékkal is csak a „megtorpanás évének” nevezhetjük.